
Wstęp

Było to gdzieś w końcu lipca. W Dolinie Muminków panował ogromny upał. Nawet muchy nie miały sił brzęczeć. Drzewa stały zakurzone i jakby zmęczone, a woda w rzece nie nadawała się już na sok malinowy – płynęła cienką, brązową strugą przez spragnione deszczu łąki¹.

T. Jansson

---

¹ T. Jansson, *Muminki. Księga pierwsza*, przeł. T. Chłapowska, I. Szuch-Wyszomirska, Wydawnictwo Nasza Księgarnia, Warszawa 2012, s. 221.

Inspiracją do napisania tej książki stała się refleksja nad relacją człowieka XXI wieku z naturą. Relacja ta tworzy wielopłaszczyznowy i istotny temat postrzegany z perspektywy ludzkich związków, zrównoważonego rozwoju oraz zrównoważonej edukacji. Światowy kryzys ekologiczny dotyka każdego z nas, a jego przejawy oddziałują na wiele aspektów życia człowieka i jego więzi z naturą. „Nasz stosunek do Ziemi jest ważną częścią dobra kulturowego, którego nie wolno nam utracić”².

W światowej literaturze przedmiotu wyraźnie sygnalizuje się syndrom deficytu kontaktu z środowiskiem naturalnym, obejmujący wykluczenie i izolację współczesnego człowieka, które dotyczą szczególnie mocno dzieci (w tym również polskie dzieci). Ilość czasu spędzanego przez nie przed ekranami urządzeń technicznych jest nieproporcjonalnie duża w stosunku do czasu spędzanego na zewnątrz, w przestrzeni zielonej (takiej jak park, las czy plac zabaw). Problem ochrony środowiska wynika, zdaniem Rogera Scrutona, z utraty równowagi, do której dochodzi, gdy ludzie przestają pojmować swoje otoczenie jako dom³. Dom, czyli miejsce oswojone, ważne, symbolizujące bezpieczeństwo, schronienie, trwałość, gniazdo rodzinne; miejsce, z którego się wywodzimy i do którego wracamy. Z kolei miejsce jako przestrzeń natury funkcjonuje w nas zarówno w sposób symboliczny, jak i rzeczywisty, namacalny, wywołujący reminiscencje z dzieciństwa, kształtujący narrację autobiograficzną, jaką chcemy i powinniśmy przekazywać kolejnym pokoleniom. Ten międzypokoleniowy dialog może przekształcać się w dbałość o nawiązywanie

---

² Y. Aierstock, *Poznanwanie środowiska naturalnego: praktyczne wskazówki dotyczące pracy z młodzieżą*, przeł. M. Jałowiec, Wydawnictwo JEDNOŚĆ, Kielce 2003, s. 9.

³ R. Scruton, *Zielona filozofia: jak poważnie myśleć o naszej planecie*, przeł. J. Grzegorzcyk, Wydawnictwo Zysk i S-ka, Poznań 2017, s. 9.

i podtrzymywanie naturalnej relacji z przyrodą, która zostaje w nas na zawsze i prowokuje do wyrażania troski o wspólny dom, czyli Ziemię.

Edukacja często bywa oddalona od natury i choć w ostatnim czasie przybywa inicjatyw i ludzi otwartych na uczenie się w terenie/ *outdoor education* (przedszkola leśne, szkoły leśne, szkoły alternatywne), to wciąż większość dzieci wzrasta w modelu tradycyjnym, gdzie przestrzeń szkoły tworzy często jedyne miejsce nauki i zabawy. Jest to tym smutniejsza perspektywa, że klasy I-III, w których nauczyciel ma dużo większe możliwości organizacji procesu kształcenia na zewnątrz, w przestrzeni natury, pozostają często zakładnikami budynku szkolnego, a potrzeba ruchu i eksploracji świata, tak istotna u młodszych dzieci, zostaje zaspokojona w stopniu znikomym. „Izolacja i sterylizacja środowiska edukacyjnego, także poprzez zawężanie go do murów sali lekcyjnej, skazuje cały system edukacji na porażkę”⁴. Choć powszechne jest twierdzenie, że encyklopedyzm nie służy dziecięcej kreatywności, to polisensoryczne doświadczanie świata rzadko bywa obecne w edukacji szkolnej, szczególnie w klasach starszych.

W swojej nowej i potrzebnej pracy *Uwolnić szkołę od systemu klasowo-lekcyjnego* Bogusław Śliwerski i Michał Paluch zauważają, że „szkoła w ponowoczesnym świecie nie musi zniewalać swoim stałym i panoptycznie skonstruowanym miejscem oraz przestrzenią, gdyż powinna sprzyjać reterytorializacji miejsc uczenia się stosownie do zmieniającej się wiedzy psychologicznej o uwarunkowaniach uczenia się dziecka oraz odpowiednio służącego jej konstruktywistycznego paradygmatu kształcenia”⁵. Autorzy

---

⁴ R. Michalak, T. Parczewska, *(Nie)obecność „outdoor education” w kształceniu szkolnym*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2019, s. 12.

⁵ B. Śliwerski, M. Paluch, *Uwolnić szkołę od systemu klasowo-lekcyjnego*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2021, s. 30.

wysuwają postulaty, aby „przekształcać zinstytucjonalizowaną przestrzeń publicznej edukacji w zmieniającą swoje miejsca i czas uczenia się przestrzeń częściowo także prywatną, by w zróżnicowanych wymiarach temporalnych, psychospołecznych i terytorialnych można było optymalizować szanse każdego ucznia na sukces odpowiadający jego potencjałowi rozwojowemu, potrzebom i aspiracjom uczenia się i samorozwoju⁶”.

Outdoor education wpisuje się w wyżej sformułowane postulaty, będąc również jednym z czynników wzmacniających wytyczne związane z realizacją zadań dotyczących zrównoważonego rozwoju. To kierunek badań w pedagogice popularny m.in. w Niemczech, Norwegii, Wielkiej Brytanii, USA, zyskujący coraz szersze grono zwolenników również w Polsce⁷. W rodzimej literaturze przedmiotu używane są terminy: *outdoor education*, pedagogika przygody, zajęcia terenowe, zajęcia w plenerze, edukacja poza klasą, edukacja na świeżym powietrzu. „W praktyce, *outdoor education* oznacza zazwyczaj zorganizowany proces uczenia się poprzez samodzielne doświadczenie oraz eksperymentowanie, najczęściej w ramach edukacji nieformalnej⁸. Peter Mitchell *outdoor education* ujmuje jako „planowane, intencjonalne tworzenie warunków do uczenia się uczniów na świeżym powietrzu, które sprzyja odkrywaniu i eksperymentowaniu, zwykle dokonuje się to w bez-

⁶ Ibidem, s. 30.

⁷ M. Jagodzińska, A. Strumińska-Doktór, *Outdoor education wzmocnieniem realizacji zrównoważonego rozwoju*, „*Studia Ecologiae et Bioethicae*” 2019, nr 7, s. 58, <https://doi.org/10.21697/seb.2019.17.4.06>.

⁸ Ibidem, s. 58.

Wyczerpującą analizę pojęcia „*outdoor education*” przedstawia A. Leśny, *Pedagogika przygody, konteksty teoretyczne*, w: *Przygoda w edukacji i edukacja w przygodzie. „Outdoor” i „Adventure Education” w Polsce*, red. A. Bąk, A. Leśny, E. Palamer-Kabacińska, Fundacja Pracownia Nauki i Przygody, Warszawa 2020, s. 12–49.

pośrednim kontakcie ze światem przyrody. To właśnie przyroda tworzy kontekst sprzyjający angażowaniu się uczniów w złożone interakcje społeczne, ich integracji, dobremu samopoczuciu i rozwojowi, a także uruchamianiu indywidualnych oraz grupowych procesów uczenia się”⁹. W niniejszym opracowaniu używam zamiennie określeń „edukacja w terenie” i „*outdoor education*”, mając na uwadze edukację realizowaną w przestrzeni natury.

Monografia ta jest opracowaniem teoretycznym obejmującym takie obszary jak: zrównoważony rozwój, filozoficzne podstawy bycia w naturze, pedagogika przeżyć, natura rozpatrywana jako przestrzeń i miejsce, *shinrin-yoku*¹⁰, syndrom deficytu kontaktu z naturą oraz relacje i miejsce dziecka w jej przestrzeni. Praca składa się z dwóch, wzajemnie dopełniających się, części poświęconych wspomnianej naturze i bajce.

Zielona inkluzja podejmuje problem konieczności włączenia się człowieka do natury/wyjścia z jej deficytu. Analizowane są w niej pojęcia takie jak: relacja, miejsce, dziecko i rozwój osobisty każdego z nas. Tworzą one opowieść o przygodzie, bajce, zrównoważonym rozwoju i ekologii, w której mamy szansę zobaczyć także siebie.

---

⁹ Por. P. Mitchell, *What is outdoor education*, w: *Outdoor education from theory to practise*, red. I. Lisin, P. Kida, Foundation Institute of Animation and Social Development, Wrocław 2018, s. 11;

R. Michalak, T. Parczewska, *(Nie)obecność „outdoor education” w kształceniu szkolnym*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2019, s. 11.

¹⁰ *Shinrin-yoku* – „kąpiele leśne”. Zążywanie kąpeli leśnych polega na zanurzeniu zmysłów w substancji o szczególnych właściwościach – atmosferze obszarów leśnych. Poruszając się w powolnym tempie, człowiek może całkowicie skupić się na odbieraniu niezliczonych bodźców z otoczenia i doświadczać lasu w kontakcie ze światem zewnętrznym i sobą samym. Por. M.A. Clifford, *Kąpiele leśne. Jak czerpać zdrowie z natury*, przeł. K. Bochenek, Wydawnictwo Kobiectwo, Białystok 2018, s. 19–20.

W książce zaproponowałam i przedstawiłam trójfazowy model procesu inkluzji/powrotu człowieka do natury, sporządzony na podstawie antropologicznej koncepcji Arnolda van Gennepa. Za pomocą tego modelu tłumaczę fazy włączania się człowieka do środowiska naturalnego. Jako swoistą pomoc w tym zakresie opracowałam koncepcję leśnej bajki, która jest odpowiedzią na potrzebę zwrócenia większej uwagi na wytwarzanie przez dzieci więzi i bycie w kontakcie oraz przyjaźni z naturą. Wierzę, że jedną z dróg prowadzących do inkluzji człowieka z przyrodą są działania ukierunkowane na pracę i rozwój dzieci w przestrzeni natury oraz ukazanie środowiska naturalnego jako miejsca wspólnego, w którym możemy i powinniśmy podejmować zadania o charakterze badawczym, innowacyjnym i twórczym.

Składam serdeczne podziękowania wszystkim, którzy przyczynili się do powstania tej książki. Dziękuję mojej rodzinie i przyjaciołom, na których wsparcie i twórcze zaangażowanie zawsze mogłam liczyć. Szczególnie wdzięczna jestem Pani Profesor Ligii Tuszyńskiej za napisanie recenzji wydawniczej, inspirujące spostrzeżenia i budującą wiarę w *Zieloną inkluzję*. Osobne podziękowania składam Pani Profesor Marcie Tomczok za jej wysiłek oraz nieoceniony wkład w ostateczny kształt książki oraz Panu Doktorowi Przemysławowi Pieniżkowi za okazaną pomoc i działania promocyjne. Pani Kamila Książnik, autorka ilustracji, sprawiła, że monografia zyskała przepiękny, artystyczny wymiar i okładkę, która zgodnie z jej przesłaniem zachęca do wyruszenia w zieloną podróż w przestrzeń natury i napędza nadzieją na zielony świat dla nas wszystkich.